

dr. sc. Vedran Zlatić*

LJUDSKO DOSTOJANSTVO – TEMELJ USTAVNOG PORETKA

U ovome radu razmatra se uloga koncepta ljudskoga dostojanstva u ustavnim poredcima. U prvome dijelu prikazuje se povijesni razvoj inkorporiranja toga koncepta u međunarodne akte nakon završetka Drugoga svjetskog rata. U drugome dijelu rada komparativni pregled pokazuje nam da upravo nakon 1945. godine dolazi do sve učestalijega izričita pozivanja na taj koncept i u samim ustavnim dokumentima. Međutim, kako se u tome dijelu rada prikazuje, podjednaku važnost navedeni koncept ima u judikaturi brojnih ustavnih i drugih sudova. Naposljetku, u trećem dijelu autor pokazuje da koncept ljudskoga dostojanstva nije samo središnji element postojećih ustavnih sustava kojim su obvezane konstituirane vlasti. Naime, navedeno ljudsko dostojanstvo esencijalan je dio i samoga procesa donošenja novog ustava jer je u biti vezan uz konstituirajuću vlast.

Ključne riječi: ljudsko dostojanstvo, ustav, stvaranje novog ustava, konstituirajuća vlast.

1. UVOD

U ovome radu obrađuje se kakvu ulogu koncept ljudskoga dostojanstva, koji prati ljudsku misao još od njezinih početaka, ima u okviru ustavnoga poretka. Iako se o ljudskom dostojanstvu razmišljalo tijekom cijele povijesti naše civilizacije, počevši još od antičkih vremena, ipak je istraživanje o njegovoj ulozi u okviru ustavnopravnog sustava novijeg vremena te se intenzivira tek nakon Drugoga svjetskog rata. Međutim, pokazat ćemo kako se iz njegova relativno novijeg datuma pojave u okvirima pravnih akata nikako ne može zaključiti da ima sporednu ulogu u pravnim sustavima na nadnacionalnoj i na nacionalnoj razini. Naime, upravo se navedeni koncept sve češće u međunarodnim aktima, posebice onima kojima se regulira zaštita ljudskih prava te u nacionalnim dokumentima ustavnoga ranga, navodi kao jedan od njihovih središnjih načela. Nadalje, može se zaključiti da navedeni koncept ima sve važniju ulogu u pravnim sustavima nacionalne i nadnacionalne razine i prema tome što ga i mnogi sudovi, a posebice oni najvišeg ranga, sve češće uzimaju u obzir pri presuđivanju u svojim predmetima.

* Dr. sc. Vedran Zlatić, asistent na Katedri za ustavno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu (research assistant, Chair of Constitutional Law, Faculty of Law, University of Split): vedran.zlatiac@pravst.hr
ORCID-ID: orcid.org/0000-0002-9297-5192

U prvome dijelu ovoga rada daje se najprije kratak pregled samoga koncepta ljudskoga dostojanstva i njegova prvotna pojava u međunarodnim aktima koji se bave zaštitom ljudskih prava nakon Drugoga svjetskog rata. Potom ćemo u drugome dijelu komparativnim prikazom velika broja različitih ustavnih sustava pokazati da upravo kao odgovor na tragična ratna zbivanja i mnogi nacionalni ustavi nakon 1945. godine izričito navode i prepoznaju ljudsko dostojanstvo kao jedno od svojih središnjih i „utemeljujućih načela”.¹ Štoviše, vidjet ćemo da čak i u onim pravnim poredcima gdje ljudsko dostojanstvo nije izričito prepoznato kao jedno od ustavnih načela taj koncept ima važnu ulogu u oblikovanju i tih poredaka jer zauzima istaknuto mjesto u njihovoj ustavnosudskoj praksi. Naposljetku, u trećem dijelu pokazat ćemo da ljudsko dostojanstvo nije samo jedan od središnjih elemenata u okviru postojećih ustavnih poredaka, nego čini bitan dio procesa uspostave novoga ustavnog poretka.

2. O LJUDSKOM DOSTOJANSTVU

Kako smo već u uvodu naznačili, o konceptu ljudskoga dostojanstva raspravlja se i promišlja još od početaka naše civilizacije i antičkih vremena, preko srednjega i novoga vijeka pa sve do modernog vremena. Promišljanja o ljudskome dostojanstvu možemo pronaći u djelima velikih europskih mislilaca počevši od antike, preko srednjeg vijeka i sv. Tome Akvinskog pa sve do novoga vijeka i djela Bacona i Kanta kod kojega taj pojam zapravo zauzima i središnju ulogu u njegovoj moralnoj filozofiji.² Međutim, bogatoj tradiciji razmišljanja o ljudskome dostojanstvu ne pridonosi samo njegova kontinuirana nazočnost u djelima velikih mislilaca u različitim povijesnim epohama razvoja ljudskog društva, nego je od središnje važnosti za njegov razvoj tijekom vremena i činjenica da se o njemu raspravljalo i u okviru mnogih pravnih i filozofskih te teoloških tradicija diljem svijeta.³ Naravno, sve je to, sasvim razumljivo, uvelike utjecalo na samo poimanje ljudskoga dostojanstva, pa se tako navedeni koncept tijekom vremena prilagođavao te su se njegov sadržaj, obuhvat i značenje mijenjali i prilagođavali novim društvenim kontekstima u skladu s mijenama samoga vremena.⁴

¹ Ljudsko dostojanstvo kao „utemeljujuće ustavno načelo” portretirala je Catherine Dupré, razmatrajući ulogu ljudskoga dostojanstva u ustavnim sustavima država članica EU-a, vidi Dupré 2013, 319–340.

² Shershow 2014, 53–85.

³ Za opsežan pregled razvoja koncepta ljudskoga dostojanstva u okviru različitih pravnih, filozofskih, pa i religijskih tradicija vidi Düwell, Braarvig, Brownsword, Mieth 2014, 53–436; vidi i Becchi 2019, 1–36.

⁴ Kako navodi Becchi, pojam dostojanstva tijekom vremena poprimao je različita značenja, pa se tako s jedne strane na dostojanstvo gledalo u smislu posebne čovjekove uloge koju zauzima u svijetu, odnosno stvorenom univerzumu uopće. Dostojanstvo je u tome smislu apsolutno te pripada pojedincu po njegovoj prirodi i jednostavno zato što je čovjek. S druge strane, na dostojanstvo se gledalo i

Ipak, i uz to što je za koncept ljudskoga dostojanstva uvijek postojalo zanimanje još od antičkih početaka ljudske povijesti, ono je u području prava i pravnoga uređenja ljudskih društava počelo zauzimati važnu ulogu tek u godinama nakon Drugoga svjetskog rata. To je posebno vidljivo po tome što se koncept ljudskoga dostojanstva upravo od 1945. godine sve više upotrebljava, kako ćemo prikazati u nastavku teksta, u brojnim međunarodnim aktima koji se bave ponajprije reguliranjem i zaštitom ljudskih prava, ali jednako važnu ulogu poprima i u okvirima nacionalnih pravnih sustava gdje nerijetko zauzima istaknuto mjesto u nacionalnim ustavima. Dakle, tek poučena zastrašujućim iskustvom Drugoga svjetskog rata, ljudska civilizacija uviđa da ljudsko dostojanstvo nije samo koncept pogodan za akademske rasprave, nego da ima i svoj sadržaj koji treba biti konkretiziran, uobličen, ali i zaštićen jamstvima pravnih dokumenata. Poseban napor da se ljudsko dostojanstvo zaštiti koliko je to moguće formama pravnih akata, kojem smo svjedočili u tim godinama, ne treba nas začuditi jer je svijet baš neposredno uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata zapravo svjedočio ne samo materijalnim razaranjima kao nikada dotad, nego je to vrijeme iznjedrilo i događaje te sustave koji su bili usmjereni na uništenje ne samo pojedinaца nego i cijelih društava. A takva djelovanja svoj su izvor imala upravo u činjenici da su pojedini režimi s prijezirom gledali na cijele skupine ljudi nijećući pritom i njihovo dostojanstvo i njihovu pripadnost čovječanstvu.

3. LJUDSKO DOSTOJANSTVO U MEĐUNARODNIM AKTIMA

Na međunarodnome je planu osnivanje Ujedinjenih naroda neposredno nakon Drugoga svjetskog rata izravna reakcija na ratne užase prepletene brojnim primjerima dehumanizacije i nijekanja ljudskoga dostojanstva cijelim skupinama i zajednicama. Stoga ne začuđuje da se upravo u Povelji Ujedinjenih naroda iz 1945. godine, i to u njezinoj preambuli, izražava uvjerenje osnivača UN-a u to da svako ljudsko biće ima svoje „dostojanstvo i vrijednost“.⁵ Konkretiziran izraz ljudskoga dostojanstva

kao na konkretnu poziciju koju pojedinac zauzima u nekom društvu u smislu njegova položaja u društvenoj hijerarhiji te je relativne naravi i može se mijenjati ovisno o položaju koji pojedinac zauzima u društvu i njegovoj hijerarhijskoj strukturi. Vidi *Becchi* 2019, 2–3.

⁵ Odluka o objavljivanju Povelje Ujedinjenih naroda (NN-MU, br. 15/93). Ovdje možemo spomenuti međupovezanost između koncepta ljudskoga dostojanstva i prava čovjeka (ljudskih prava). Tako P. Bačić pod pojmom prava čovjeka (dakle ljudskih prava) prihvaća definiciju navedenu u izvješću 16. zasjedanja Consultative Committee on Programme and Operational Questions (CCPOQ) koji je djelovao kao pomoćno tijelo UN-ova Administrative Committee on Coordination (ACC), a koji danas postoji pod nazivom Chief Executive Board on Coordination (CEB). Dakle, prema tome određenju pod pojmom ljudskih prava podrazumijevaju se univerzalna jamstva koja štite pojedince i skupine protiv djelovanja usmjerenih na povredu i smetanje ljudskoga dostojanstva, a među najvažnija obilježja ljudskih prava ulazi, između ostalog, i to da su ona fokusirana na dostojanstvo ljudske osobe, vidi *Bačić* 2007, 13. Nadalje, međupovezanost između ljudskih prava i ljudskoga dostojanstva možemo

Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, spomenimo da njezin Protokol br. 13 o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima govori o „urođenom dostojanstvu svih ljudskih bića“.¹³ Na kraju ovoga kratkog pregleda stipuliranja koncepta ljudskoga dostojanstva u okviru različitih nadnacionalnih dokumenata i povelja o pravima spomenimo još i Povelju Europske unije o temeljnim pravima iz 2000. godine koja najprije u svojoj preambuli govori o ljudskome dostojanstvu kao univerzalnoj vrijednosti na kojoj se, između ostaloga, temelji sama Unija te potom u čl. 1. određuje ljudsko dostojanstvo kao nepovredivo te iznosi zahtjev za njegovim poštivanjem i zaštitom.¹⁴

4. USTAVI I LJUDSKO DOSTOJANSTVO

Nadalje, na sličan način kao i spomenuti međunarodni dokumenti, kao izravnu reakciju na stravične događaje tijekom Drugoga svjetskog rata, i mnogi ustavi nakon 1945. godine počeli su u svojim tekstovima izrijeком spominjati ljudsko dostojanstvo, što je prije bila tek iznimna ustavotvorna praksa.¹⁵ Dakle, nakon 1945. godine unošenje odredbi o ljudskome dostojanstvu, njegovu priznavanju te zahtjevu za njegovim poštovanjem i zaštitom postaje gotovo nezaobilazan dio *materiae constitutionis* te je, kako ističe Mahlmann, središnji element „normativnog projekta ljudskih prava“ te imperativ novoga „civiliziranog konstitucionalizma“ koji karakteriziraju „novi početak“ nakon kataklizmičnih događaja Drugoga svjetskog rata.¹⁶ U nastavku teksta prikazat ćemo na koje načine ustavotvorci smještaju koncept ljudskoga dostojanstva u ustave.

<[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60596%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60596%22]}) pristup 16. veljače 2022. Za opširniji pregled prakse Europskog suda za ljudska prava vezano uz koncept ljudskoga dostojanstva vidi Buyse 2016. Usp. Kostadinov 2019, 152.

¹³ Zakon o potvrđivanju Protokola br. 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima (NN, br. 14/02).

¹⁴ Povelja Europske unije o temeljnim pravima (Službeni list EU 2016/C 202/02).

¹⁵ Prema D. Shulztiner i G. Carmi tek je pet ustava, donesenih od početka 20. stoljeća pa do 1944. godine, prije 1945. godine sadržavalo odredbe koje izrijeком spominju ljudsko dostojanstvo. U pitanju su bili meksički ustav iz 1917., weimarski ustav iz 1919., finski ustav iz 1919., irski ustav iz 1922. te kubanski ustav iz 1940. godine, vidi Shulztiner, Carmi 2014, 464.

¹⁶ Mahlmann 2010, 10. Slično ističu i, primjerice, D. Shulztiner i G. Carmi kada navode da je koncept ljudskoga dostojanstva postao središnji koncept u modernom konstitucionalizmu nakon Drugoga svjetskog rata. U tome smislu navedeni autori navode još i da zaključno s 2012. godinom odredbe o ljudskom dostojanstvu možemo pronaći u više od 80 % ustava, vidi Shulztiner, Carmi 2014, 461.

4.1. Navođenje ljudskoga dostojanstva u preambuli i temeljnim odredbama Ustava

Dakle, u određenim ustavima ljudsko se dostojanstvo jasno i izričito spominje kao jedna od središnjih vrijednosti i načela na kojima počiva cijeli ustavni poredak. U takvim slučajevima ustavotvorci se odlučuju pozvati na ljudsko dostojanstvo ili već u samim ustavnim preambulama ili pak u onome dijelu ustava kojim se postavljaju temeljna načela određenoga ustavnog poretka. Jedan od takvih primjera svakako je njemački Temeljni zakon, vjerojatno najpoznatiji od svih novih ustava nastalih neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, koji već u svome čl. 1. konstatira: „Ljudsko dostojanstvo je nepovredivo“ te tomu nadodaje da je obveza države i njezinih vlasti da ga „poštuju i štite“.¹⁷ Takav način unošenja ljudskoga dostojanstva u njemački Temeljni zakon zasigurno je uvelike određen neposrednim iskustvom s nacističkim režimom koji je na najstravičnije načine u svojoj praksi zaniijekao te naposljetku i uništio dostojanstvo milijuna ljudi.¹⁸ Kako ističe H. Dreier, upravo činjenica da je navedeni koncept postavljen na sam početak ustavnog teksta upućuje na njegovo veliko simboličko značenje te je prema mišljenju njemačkih autora poput Hofmanna i Hessea sama bit njemačke države i njezin normativni temelj.¹⁹

Nadalje, primjer njemačkoga Temelnog zakona slijedile su i mnoge druge države s gotovo svih kontinenata koje su na sličan način u svoje ustave unijele koncept ljudskoga dostojanstva.²⁰ U tome smislu možemo spomenuti primjer onih država čiji su ustavotvorci već u preambulama naveli upravo ljudsko dostojanstvo kao jedan od središnjih načela na kojima žele izgraditi ustavnodržavni poredak. Tako se primjerice u preambuli poljskog ustava ljudsko dostojanstvo navodi kao jedno od temeljnih načela koje se mora poštovati kao urođeno svim ljudima.²¹ Nadalje, irski ustav u svojoj preambuli navodi da je osiguranje ljudskoga dostojanstva jedan od

¹⁷ Njemački Temeljni zakon (prijevod na engleski jezik) <<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>> pristup 15. veljače 2022. (DE). Kako smo već naveli, i weimarski ustav sadržavao je referenciju o ljudskome dostojanstvu, i to u svome čl. 151., ali tu je riječ bila tek o tome da se tražilo da se gospodarstvo države organizira na način koji će svima jamčiti dostojanstven život, prije svega u smislu ekonomske egzistencije. Dok, kao što smo vidjeli, čl. 1. Temelnog zakona izričito govori o dužnosti države da poštuje i štiti ljudsko dostojanstvo u njegovoj ukupnosti, a ne samo u određenim segmentima života.

¹⁸ *Mahlmann* 2010, 10.

¹⁹ *Dreier* 2014, 376.

²⁰ Naposljetku, kako primjećuje *Mahlmann*, i spomenuta Povelja Europske unije o temeljnim pravima, očito je inspirirana njemačkim uzorom jer, praktično, na istovjetan način u svoj tekst unosi odredbu o ljudskome dostojanstvu, vidi *Mahlmann* 2010, 10.

²¹ Poljski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kom.htm>> pristup 17. veljače 2022. (PL).

ciljeva koji se tim ustavom želi postići.²² Na sličan način i češki ustavotvorac u preambuli ustava određuje da je ljudsko dostojanstvo jedno od temeljnih načela na kojima se želi izgraditi ustavni poredak i država.²³ Naposlijetku, prema D. Shulztiner i G. Carmi koncept ljudskoga dostojanstva možemo pronaći u preambulama više od 60 ustava.²⁴

Osim ustava koji se u preambulama pozivaju na ljudsko dostojanstvo kao na jedan od utemeljujućih elemenata cijeloga ustavnog poretka, sličnu ulogu tomu konceptu dodjeljuju i drugi ustavi koji ga navode među svojim temeljnim načelima. Ovdje možemo navesti primjer brazilskog ustava koji u svojim temeljnim načelima u čl. 1.²⁵ izrijekom navodi ljudsko dostojanstvo kao jedan od temelja na kojima je izgrađena država. Na sličan način u svojim temeljnim odredbama južnoafrički ustav u čl. 1. određuje ljudsko dostojanstvo kao jednu od vrijednosti na kojima počiva južnoafrička država²⁶, jednak je slučaj i s čl. 1.²⁷ portugalskog ustava, a slično na ljudsko dostojanstvo kao temelj političkog poretka i mira gleda i španjolski ustav u svome čl. 10.²⁸ S druge strane, peruanski ustav u čl. 1.²⁹ određuje poštovanje i zaštitu ljudskoga dostojanstva kao jedan od temeljnih ciljeva društva i države, a na jednak način ljudsko dostojanstvo, odnosno njegovu zaštitu određuje i čl. 3.³⁰ venezuelskog ustava.

4.2. Ljudsko dostojanstvo u ostalim odredbama Ustava

Međutim, osim navedenih primjera gdje se ljudsko dostojanstvo izričito spominje kao jedno od stožernih načela određenoga ustavnog poretka, brojni ustavi koriste se konceptom ljudskoga dostojanstva u nešto drukčijem kontekstu navodeći da je poštivanje ljudskoga dostojanstva obveza svih, pa tako i same države. Naravno, i u

²² Irski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>> pristup 17. veljače 2022. (IR). Napomenimo da je upravo irski ustav, kako smo već kazali, jedan od rijetkih ustava koji je još i prije 1945. godine u svome tekstu poznao koncept ljudskoga dostojanstva.

²³ Češki ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://public.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html>> pristup 17. veljače 2022. (CZ).

²⁴ Shulztiner, Carmi 2014, 473.

²⁵ Brazilski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en> pristup 17. veljače 2022. (BR).

²⁶ Južnoafrički ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.gov.za/documents/constitution/chapter-1-founding-provisions>> pristup 17. veljače 2022. (ZA).

²⁷ Portugalski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>> pristup 17. veljače 2022. (PT).

²⁸ Španjolski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>> pristup 17. veljače 2022. (ES).

²⁹ Peruanski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2021.pdf?lang=en> pristup 17. veljače 2022. (PE).

³⁰ Venezuelski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009.pdf?lang=en> pristup 18. veljače 2022. (VE).

takvim slučajevima vidljiv je utjecaj čl. 1. spomenutoga njemačkog Temelnog zakona. U takvoj ulozi koncept ljudskoga dostojanstva možemo pronaći i u Ustavu Republike Hrvatske koji u svome čl. 35.³¹ navodi da se svakomu jamči poštivanje i zaštita njegova dostojanstva. Međutim, kada je u pitanju obveza zaštite ljudskoga dostojanstva te zahtjev za njegovom nepovredivosti u Ustavu RH, Kostadinov ističe da moramo obratiti pozornost i na odredbe čl. 17., st. 3. Ustava RH³² gdje se propisuje obveza poštivanja i nepovredivosti prava na život te zabrana mučenja, surova ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, čak i u uvjetima neposredne opasnosti za opstojnost same države.³³ Naime, navedena autorica ističe da upravo odredba čl. 17., st. 3., između ostalog, svjedoči o „ustavnom prihvaćanju obveze poštivanja ljudskog dostojanstva kao temeljnog ustavnog principa i najviše vrednote Ustava RH“.³⁴

Slične formulacije čl. 1. njemačkoga Temelnog zakona možemo pronaći, primjerice, još i u čl. 23.³⁵ srbijanskog ustava ili pak u čl. 15.³⁶ ganskog ustava. Pojedini ustavi još i dodatno konkretiziraju ulogu ljudskoga dostojanstva te ga pronalazimo u pojedinim ustavnim odredbama gdje treba poslužiti ponajprije kao smjernica pri postizanju određenih ustavnih ciljeva, odnosno primjeni određenih ustavnih odredbi u praksi. U takvim slučajevima ustavne odredbe o potrebi zaštite i poštivanja ljudskoga dostojanstva pronalazimo u kontekstu zaštite konkretnih temeljnih prava i sloboda. Primjerice, ljudsko dostojanstvo razmjerno često upotrebljava se u onim ustavnim odredbama koje govore o pravima uhićenika, odnosno optuženika, pa tako, recimo, Ustav Republike Hrvatske u svome čl. 25. nalaže da se sa svakim „uhićenikom i optuženikom mora postupati čovječno i poštivati njegovo dostojanstvo“. U sličnom kontekstu ljudsko dostojanstvo možemo pronaći i u čl. 28. srbijanskog ustava ili u odjeljku 7. finskog ustava³⁷ ili pak u čl. 46. spomenutoga venezuelskog ustava koji govori o tome da se sa svakim uhićenikom mora postupati na način da se poštuje urođeno ljudsko dostojanstvo.

³¹ Ustav Republike Hrvatske (NN, br. 85/10 – pročišćeni tekst; 5/14 – odluka Ustavnog suda broj: SuP-O-1/2014 od 14. siječnja 2014.). (HR).

³² Čl. 17., st. 3. Ustava RH glasi: „Niti u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države ne može se ograničiti primjena odredbi Ustava o pravu na život, zabrani mučenja, surovog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, o pravnoj određenosti kažnjivih djela i kazni, te o slobodi misli, savjesti i vjeroispovijedi.“

³³ Kostadinov 2011, 320.

³⁴ *Ibidem*, str. 321.

³⁵ Srbijanski ustav (na srpskom jeziku) <https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html> pristup 18. veljače 2022. (RS).

³⁶ Ganski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Ghana_1996.pdf> pristup 18. veljače 2022. (GH).

³⁷ Finski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>> pristup 18. veljače 2022. (FI).

Nadalje, odredbe o ljudskome dostojanstvu možemo pronaći konkretizirane i vezane uz ostvarenje nekih drugih prava, kao što je pravo na rad ili pak ekonomsko blagostanje pojedinca. Primjera je mnogo³⁸, a možemo navesti posebno ilustrativan primjer bolivijskog ustava koji u šest svojih odredbi naglašava potrebu da se pojedincu njegovim radom ili pak adekvatnom skrbi ako je radno nesposoban osiguraju uvjeti za život koji će očuvati njegovo dostojanstvo.³⁹ Naposljetku, određeni ustavi ne samo da povezuju ljudsko dostojanstvo s ostvarenjem pojedinih ustavnih prava i sloboda, nego navode da je upravo ljudsko dostojanstvo izvor svih temeljnih prava i sloboda. Za takav primjer možemo uzeti spomenuti poljski ustav koji u svome čl. 30. govori o urođenom i neotuđivom dostojanstvu čovjeka kao izvoru svih prava i sloboda, a na sličan način ljudsko dostojanstvo određuje i čl. 3.⁴⁰ armenskog ustava.

Nadalje, vrijedi istaknuti da je koncept ljudskoga dostojanstva kao prvotno filozofski i politički ideal pretočen u područje konstitucionalizma ne samo njegovim navođenjem u ustavnim dokumentima nego i judikaturom ustavnih i vrhovnih sudova, ali i pojedinih sudova na nadnacionalnoj razini.⁴¹ Jedan od najistaknutijih primjera svakako je praksa njemačkoga Saveznog ustavnog suda koji je ustvrdio da je ljudsko dostojanstvo temeljna vrednota i središnje načelo ustavnog poretka.⁴² Naposljetku, prema D. König koncept ljudskoga dostojanstva ima poseban status unutar njemačkoga ustavnog poretka te preteže nad svim drugim pravima i načelima.⁴³ Naravno, takvo određenje Saveznoga ustavnog suda ne iznenađuje jer je upravo Temeljnim zakonom, kako smo vidjeli, ljudsko dostojanstvo postavljeno na razinu ne samo nepovredivosti, nego se nalaže i direktna obveza samoj državi i svim njezinim tijelima da ga poštuju i štite. Naposljetku, upravo je Savezni ustavni sud, kako to ističe P. Bačić, imao najvažniju ulogu u izgradnji novoga ustavnog okvira SR Njemačke utemeljenog na zaštiti ljudskoga dostojanstva i vladavini prava.⁴⁴ Međutim, vrijedi istaknuti da se koncept ljudskoga dostojanstva koristi i u judikaturi onih sudova čiji

³⁸ Za širi popis takvih ustava vidi *Shulztiner, Carmi* 2014, 477–480.

³⁹ Vidi čl. 46., 54., 67., 70., 96. i 312. bolivijskog ustava (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf> pristup 18. veljače 2022. (BO).

⁴⁰ Armenski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.president.am/en/constitution-2015/>> pristup 18. veljače 2022. (AR).

⁴¹ Više o tome vidi u *McCrudden* 2008, 680–722.

⁴² Usp. BVerfGE 35, 202 – Lebach (1973), § 225 <<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv035202.html>> pristup 22. veljače 2022. Za pregled prakse njemačkoga Saveznog suda glede koncepta ljudskoga dostojanstva vidi *Dreier* 2014, 376–384.

⁴³ *Kostadinov* 2011, 164–165. Na istome mjestu Kostadinov napominje da je isti stav glede uloge ljudskoga dostojanstva u ustavnom poretku zauzeo i Ustavni sud Republike Hrvatske, vidi: Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-448/2009 od 19. srpnja 2012. (NN, br. 91/12), t. 44.4., Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje (NN, br. 25/17), t. 41.2. Više o konceptu ljudskoga dostojanstva u judikaturi Ustavnog suda Republike Hrvatske vidi u: *Petrić* 2020, 111–131.

⁴⁴ *Bačić* 2010, 209.

ustavni sustavi ne prepoznaju izrijeком ljudsko dostojanstvo kao jedno od temeljnih načela ustavnog poretka.⁴⁵ Naposljetku, prisjetimo se da i sama praksa Europskog suda za ljudska prava svjedoči da koncept ljudskoga dostojanstva ima zapravo ključnu ulogu u judikaturi toga suda iako navedeni koncept kao takav nije izrijeком spomenut samom Konvencijom.⁴⁶

Već je iz ovoga kratkoga prikaza pojedinih ustava i njihovih odredbi vezanih uz ljudsko dostojanstvo vidljivo da navedeni koncept može imati različitu ulogu u okviru ustavnoga poretka.⁴⁷ Kako smo vidjeli, pojedini ustavi već u svojim preambulama ili

⁴⁵ Za pregled uporabe koncepta ljudskoga dostojanstva u judikaturi sudova Francuske i Velike Britanije vidi *Dupré* 2018, 82–112. Ovdje još možemo napomenuti da sam koncept ljudskoga dostojanstva nije imao zapaženije mjesto u judikaturi Vrhovnog suda SAD-a. Razlozi takva pristupa Vrhovnog suda navedenom konceptu, kako ističe Bognetti, svakako leže u različitu razvoju ustavnopravnog sustava SAD-a od njegova razvoja u europskim državama, više o tome vidi u: *Bognetti*, G. 2004, 85–107. Ipak to ne znači da je koncept ljudskoga dostojanstva potpuno nepoznat praksi Vrhovnog suda SAD-a, pa je tako J. Wilson, inače jedan od *founding fathers* i autor preambule Ustava SAD-a, kao sudac Vrhovnog suda SAD-a još 1793. godine u predmetu *Chisholm v. Georgia*, 2 U.S. 419 (1793) ustvrdio da je upravo ljudsko dostojanstvo jedna od najviših vrijednosti ustavnodržavnog poretka (vidi *Chisholm v. Georgia*, 2 U.S. 419 (1793), Page 2 U.S. 455, <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.). Nadalje, koncept ljudskoga dostojanstva posebice je bio prisutan u radu sudca američkoga Vrhovnog suda W. Brennana koji je, kako navodi S. Wermiel, smatrao da je ustav „uzvišeni govor o ljudskome dostojanstvu“. Nav. prema: *Wermiel* 1998, 223, Također, sudac Brennan u više se navrata tijekom druge polovice 20. stoljeća i u svojim sudskim mišljenjima oslanjao na koncept ljudskoga dostojanstva (vidi *Goldberg v. Kelly*, 397 U.S. 254 (1970), <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022., *Paul v. Davis*, 424 U.S. 693 (1976) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022., *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1972) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.). Za još neke primjere uporabe koncepta ljudskoga dostojanstva u praksi navedenog suda vidi *Bognetti* 2004, 102–103; *Wermiel* 1998, 224–238.

⁴⁶ Vidi točku 2. LJUDSKO DOSTOJANSTVO U MEĐUNARODNIM AKTIMA.

⁴⁷ Pritom valja voditi računa da koncept ljudskoga dostojanstva može biti iskorišten i za ograničenje nekih prava i sloboda. Naravno, u pojedinim slučajevima čini se da to nije sporno, recimo kada se od pojedinaca traži da svojim vlasništvom raspoložu na način koji neće vrijeđati dostojanstvo drugoga kao što to propisuje čl. 41. ukrajinskog ustava (vidi ukrajinski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014.pdf?lang=en> pristup 18. veljače 2022. (UA)) ili pak da se pri korištenju slobode govora ne vrijeđa dostojanstvo druge osobe kao što je to propisano, primjerice, čl. 32. moldavskog ustava (vidi moldavski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf> pristup 18. veljače 2022. (MD)). Međutim, svakako postoji opasnost da se pod izgovorom zaštite dostojanstva drugih ljudi neopravdano ograničavaju prava i slobode pojedinaca. Takva praksa može se pojaviti u različitim oblicima autokratskih režima kada se pod egidom zaštite dostojanstva, a zapravo je posrijedi tek sprječavanje ponašanja koje bi bilo nepoćudno po mišljenju vladajućih, grubo uskraćuju prava i slobode čije uživanje zapravo ni na koji način ne vrijeđa ljudsko dostojanstvo drugih. Stoga, pri upotrebi ljudskoga dostojanstva radi ograničenja prava i sloboda uvijek treba biti maksimalno oprezan jer, s obzirom na katkad nedovoljno definiran i potencijalno opsežan obuhvat navedenoga koncepta, postoji široka margina procjene za sudbenu ili izvršnu vlast kada je posrijedi mogućnost ograničenja prava i sloboda koje u konkretnim slučajevima ne mora uvijek biti opravdano. Štoviše, kako upozoravaju Shultziner, D., Carmi, G., većina država koja ljudsko dostojanstvo u svojim ustavima koristi sa svrhom ograničenja prava i sloboda ubraja se u nedemokratske režime, vidi *Shultziner, Carmi*

temeljnim načelima navode ljudsko dostojanstvo kao jedno od stožernih načela na kojima počiva cijeli ustavni poredak te tako izrijekom prepoznaju ljudsko dostojanstvo kao utemeljujuće načelo ustavnog poretka kao takva. Nadalje, neki drugi ustavi ljudsko dostojanstvo izričito spominju u okviru ustavnih odredbi kojima se jamče konkretna prava i slobode, ali, kako to napominje Brownsword, svi ustavni i pravni sustavi koji su iskreno privrženi zaštiti prava i sloboda svojih građana priznaju i prepoznaju ljudsko dostojanstvo kao temeljnu vrijednost ustavnog i pravnog poretka.⁴⁸ Štoviše, prema S. Baer dostojanstvo zajedno sa slobodom i jednakosti okosnica je ne samo zapadne filozofske tradicije nego i njegova prava i konstitucionalizma.⁴⁹

5. LJUDSKO DOSTOJANSTVO U KONTEKSTU STVARANJA NOVOGA USTAVA

Osim što je oslonac i ključni element za razumijevanje i funkcioniranje već uspostavljenih ustavnih poredaka, ljudsko dostojanstvo, pokazat ćemo u nastavku teksta, ima ključnu ulogu i u samome formiranju novoga ustavnog poretka. S tom svrhom potrebno je nešto konkretnije kazati o samome sadržaju ljudskoga dostojanstva. Iako glede sadržaja koncepta ljudskoga dostojanstva ne postoji opći konsenzus u teoriji, ipak se velik broj autora slaže s nekim općim smjernicama kada je u pitanju određivanje njegova sadržaja. U tome smislu Steinmann navodi razmišljanja Schachtera, Neumana i Fedmana prema kojima se ljudsko dostojanstvo sastoji od tri temeljna elementa. Prvi među njima odnosi se na zasebne kvalitete koje pripadaju svakom pojedincu i koje su konstitutivni element njega kao čovjeka, a tu se, između ostalog, ubrajaju sloboda izbora te zabrana diskriminacije pojedinaca na osnovi rase, podrijetla ili pripadnosti određenoj religijskoj, nacionalnoj ili društvenoj zajednici.⁵⁰ Drugi element odnosi se na različita jamstva ljudskoga dostojanstva onako kako su ona propisana međunarodnim i domaćim pravnim aktima, dok se treći element tiče odnosa pojedinca prema državi, i to u smislu da je upravo pojedinac temeljna svrha postojanja države te država postoji zbog pojedinaca, a ne obratno.⁵¹ Nadalje, i McCrudden navodi da ta tri elementa, iako sami nisu lišeni rasprave i mogućnosti njihova različita tumačenja, zaista čine samu srž ljudskoga dostojanstva te u tome smislu pomažu odrediti minimalan sadržaj koncepta ljudskoga dostojanstva.⁵² Sada

2014, 488–489. Naravno, ljudsko dostojanstvo i u demokratskim se državama koristi radi ograničenja nekih prava i sloboda, o tome vidi više u: *Carmi* 2007, 986–989.

⁴⁸ *Brownsword* 2014, 1, 13. Nadalje, neki nedvojbeno demokratski ustavi izričito se ne pozivaju na ljudsko dostojanstvo zato što se navedeni pojam smatra preširokim i nedovoljno određenim. Kostadinov za primjer uzima Francusku gdje se u ustav odbilo unijeti koncept ljudskoga dostojanstva upravo stoga što u sebi sadržava preširok obuhvat filozofskih i ideoloških uvjerenja, vidi *Kostadinov* 2019, 154.

⁴⁹ *Baer* 2009, 435.

⁵⁰ *Steinman* 2016, 5–7; *Schachter* 1983, 849–852.

⁵¹ *Steinman* 2016, 5–7.

⁵² *McCrudden* 2008, 679–680.

kada pred očima imamo, barem u grubim crtama, osnovne elemente koji ulaze u sadržaj ljudskoga dostojanstva, moguće je pobliže odrediti ulogu navedenoga koncepta i u samome procesu donošenja, odnosno stvaranja novoga ustava.

5.1. Ljudsko dostojanstvo kao konstitutivni element nositelja konstituirajuće vlasti

U stvaranju novoga ustavnog poretka na djelu imamo vršenje konstituirajuće vlasti od suverena kao njezina nositelja. Samu konstituirajuću vlast nije moguće obvezati pozitivnim pravnim pravilima kao takvim, ali, ipak, to ne znači da je ona apsolutno neograničena. Naime, još je i Sieyès, kao jedan od prvih mislilaca koji je formulirao i razradio samu ideju o konstituirajućoj vlasti⁵³, smatrao da, iako navedena vlast nije vezana pozitivnim pravnim pravilima, ipak ostaje podređena prirodnom pravu.⁵⁴ Nadalje, ako još pobliže odredimo samoga nositelja konstituirajuće vlasti, onda nam još jasnijim postaju one granice preko kojih čak ni sam suveren vršeći svoju konstituirajuću vlast ne može prijeći. Prisjetimo se da je prema Sieyèsu nositelj konstituirajuće vlasti narod⁵⁵, naravno, u skladu s tijekom vremena općeprihvaćenom teorijom o narodnom suverenitetu, i danas se upravo narod određuje kao nositelj suvereniteta, a time i konstituirajuće vlasti. Podrazumijeva se da danas termin narod, barem u ustavnodemokratskim uređenjima, ima mnogo širi obuhvat negoli je to prije bio slučaj.⁵⁶ Stoga danas kada se govori o narodu kao skupu pojedinaca u čijim rukama, u skladu s teorijom narodnog suvereniteta, leži sva vlast u državi, tu možemo ubrojiti sve stanovnike određene države prema kojima se, opet naravno u ustavnodemokratskim sustavima, ne diskriminira ni po kojoj osnovi.⁵⁷

⁵³ Razlikovanje između konstituirajuće vlasti kao one koja prethodi ustavu i preko koje se ustav stvara te konstituiranih vlasti koje svoje utemeljenje imaju u ustavu možemo pronaći još u djelima ranijih mislilaca poput Lawsona, Lockea i Althusiusa. Vidi *Colón-Ríos* 2012, 80–82; *Colón-Ríos* 2017, 32.

⁵⁴ Usp. Sieyès, *Što je treći stalež?*, 12 (prijevod na engleski jezik) <<https://platyplus1917.org/wp-content/uploads/Sieyes3dEstate.pdf>> pristup 22. veljače 2022.

⁵⁵ Ovdje je bitno napomenuti da Sieyès naizmjenično upotrebljava izraze „narod“ i „nacija“ kao dva termina koja se odnose na istovjetan kolektivitet. To je vidljivo i iz izlaganja samog Sieyèsa pred Ustavotvornom komisijom 1789. godine o ograničenjima uspostavljenih državnih tijela ustavom koja su „proizašla iz opće volje naroda, tj. nacije“. Nav. prema: *Cahill* 2016, 250.

⁵⁶ Tako su prema Sieyèsu samo pripadnici trećega staleža ulazili u korpus naroda, odnosno nacije, vidi Sieyès, *op. cit.* (*Što je treći stalež?*), 3.

⁵⁷ Podrazumijeva se, naravno, kada je posrijedi aktivno sudjelovanje u političkom životu, da svaki demokratski sustav, uzevši u obzir fizičku i mentalnu zrelost, propisuje određenu minimalnu dob kada pojedinac stječe mogućnost, posredstvom aktivnog i pasivnog biračkog prava, direktnog sudjelovanja u donošenju političkih odluka. Stoga, i kada govorimo o narodu kao skupu pojedinaca koji na ravnopravnim osnovama djeluju ne samo u stvaranju ustavnog poretka nego i u njegovoj daljnjoj izgradnji tijekom vremena, tu uvijek imamo na umu one pojedince koji aktivno sudjeluju u političkom životu zajednice. U tome smislu valja napomenuti da je i njemački Savezni ustavni sud na sličan način odredio nositelja konstituirajuće vlasti jer je u svojoj presudi BVerfGE 123, 267 – Lissabon (2009)

Ako odemo još dalje u identificiranju nositelja konstituirajuće vlasti, vidimo da ona pripada svakom pojedincu koji zapravo i čini narod unutar određene države. Dakle, osnovna stanica naroda kao kolektiviteta upravo je pojedinac koji u zajedništvu s drugim, sebi nužno jednakim, i čini narod. Upravo imajući na umu njezina nositelja, postaju nam razvidnim i granice konstituirajuće vlasti koje se ne nalaze samo u nužnome zahtjevu za očuvanjem onih prava koja svakom čovjeku pripadaju samom činjenicom njegova postojanja, nego se te granice jednako jasno očituju i u zahtjevu za poštovanjem i očuvanjem dostojanstva svakog pojedinca u čije se ime stvara i donosi nov ustav. Naime, svaki čovjek ima svoje dostojanstvo⁵⁸ koje je dobio samom činjenicom svoga postojanja i koje mu ni u kojim okolnostima ne može biti oduzeto. To je trajno obilježje svakoga čovjeka koje nužno prati njegovu egzistenciju kao osobe. Ljudskim dostojanstvom ne može se ni pod kojim uvjetima disponirati jer ono čini samu srž čovjeka te kao takvo ne može biti dodijeljeno niti može biti oduzeto baš kao što ga se pojedinac ne može ni odreći. Ono je jednostavno sustvoreno s onime koji je njegov nositelj te kao takvo prožima cijelu osobu i postaje nerazdruživo dio njegove biti tijekom cijelog vremena njezina postojanja.⁵⁹

5.2. Konstituiranje Ustava kao sustvarateljska djelatnost

Stvaranje novoga ustavnog poretka zajednički je pothvat pojedinaca okupljenih u narod, zapravo, kako ističe Kalyvas, sam termin „konstituirati“ kombinacija je latinskih riječi, prefiksa *con* i glagola *statuēre*, te nas i sama etimologija riječi navodi da je tu posrijedi zajednički pothvat koji smjera ustanovljenju ustavnog i pravnog poretka.⁶⁰ Drugim riječima, vršenje konstituirajuće vlasti uvijek podrazumijeva zajedničko djelovanje pojedinaca okupljenih u jedan kolektivitet koji obično nazivamo narod te koji u tome procesu djeluju na jednakim osnovama jer su međusobno jednaki, pa u tome procesu njihovo djelovanje treba proizlaziti iz njihove slobodne volje i slobode izbora.⁶¹ U tome smislu i Friedrich navodi da se u vršenju konstituirajuće vlasti, da bi ona uopće iznjedrila istinsku volju sudionika u tome procesu, nužno mora svima

(< <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv123267.html>> pristup 22. veljače 2022.) utvrdio da oni koji su nositelji biračkog prava imaju i „predustavno pravo“ sudjelovati u procesu donošenja ustava.

⁵⁸ Vrijedi napomenuti da se u posljednje vrijeme sve češće argumentira da i životinje kao živa bića imaju svoje dostojanstvo, vidi *Claassen* 2014, 242–248; *Illies* 2014, 517–524; *Heeger* 2014, 541–545.

⁵⁹ Da dostojanstvo osoba stječe samom činjenicom postojanja i da joj dostojanstvo ne može biti oduzeto, navodi i njemački Savezni ustavni sud u svojoj presudi BVerfGE 115, 118 – Luftsicherheitsgesetz (2006) (<<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv115118.html>> pristup 22. veljače 2022.) gdje određuje da svaki čovjek samom činjenicom svoga postojanja, bez obzira na svoje osobine, tjelesno ili duhovno stanje, sposobnosti ili društveni status, posjeduje ljudsko dostojanstvo koje mu ne može biti oduzeto. Nav. prema: *Kostadinov* 2011, 308.

⁶⁰ *Kalyvas* 2005, 235.

⁶¹ Još je Sieyès odredio naciju (dakle nositelja konstituirajuće vlasti, narod) kao entitet koji čine pojedinci koji su jednaki u svojim pravima i slobodni u svome djelovanju. Vidi *Sieyès* 1795, 95.

osigurati da mogu slobodno i na jednakim osnovama sudjelovati u tome procesu.⁶² Naposljetku, kako ističe Colón Ríos, vršenjem konstituirajuće vlasti ne mogu se napustiti ona načela koja jamče mogućnost slobodna i ravnopravna djelovanja pojedina u njezinu vršenju jer bi na taj način, urušavanjem temeljnih načela na kojima i sama postoji, konstituirajuća vlast samu sebe urušila.⁶³

Dakle, sudjelovanje pojedinaca u stvaranju novoga ustavnog poretka podrazumijeva uvažavanje njihove jednakosti kada je posrijedi sloboda odlučivanja i djelovanja u stvaranju novoga ustavnog poretka. Na sličan način, dakle oslanjajući se na slobodu izbora, Barak opisuje i ljudsko dostojanstvo koje se zapravo, prema njemu, i sastoji od toga da pojedinci mogu autonomno i slobodno odlučivati o svome životu lišeni opasnosti da postanu tek oruđe u nečijim rukama te zaštićeni od poniženja i degradacije.⁶⁴ Nadalje, među najvažnije odluke koje mogu donijeti pojedinci nesporo ulazi i to da kao pripadnici određene države mogu slobodno i jednaki među sobom odlučiti o njezinu ustavnom okviru, a upravo jednakost među pojedincima i njihova sloboda izbora, vidjeli smo, ulazi među spomenute elemente koji čine samu srž ljudskoga dostojanstva.

Napomenimo još i da je, prema nekim autorima, i sama pripadnost određenomu političkom kolektivitetu jedan od sastavnih elemenata ljudskoga dostojanstva. U tome smislu ovdje možemo navesti razmišljanja Arendt koja upravo pravo pripadanja određenoj političkoj zajednici smatra „prvim pravom“ bez kojega uopće nije moguće materijalizirati i ostvariti druga prava. Štoviše, prema navedenoj autorici, koja se pritom oslanja na Aristotela, sposobnost čovjeka da bude političko biće čovjekova je esencijalna karakteristika koja ga i određuje kao čovjeka te koja je i bitna odrednica njegova dostojanstva.⁶⁵ Nadalje, kada je posrijedi odnos između ljudskoga dostojanstva s jedne strane te pripadnost pojedinca određenomu političkom kolektivitetu i državi s druge strane, možemo se još prisjetiti i da među središnje elemente ljudskoga dostojanstva ulazi i određenje same svrhe postojanja države kao takve koja i postoji radi pojedinca, a upravo pojedinci, okupljeni u narod, sudjeluju u stvaranju njezina ustavnopravnoga temelja. Naposljetku, oni to čine na ravnopravnim osnovama i na temelju svoga slobodnog izbora, a vidjeli smo da upravo sloboda

⁶² Friedrich 1950, 135.

⁶³ Colón-Ríos 2012, 117–118. Ovdje možemo navesti i slična razmišljanja Arendt koja smatra da su postupku stvaranja novoga ustava imanentna određena načela među koja ubraja i privrženost pravdi i jednakosti, a koja sprječavaju da navedeni postupak skrene u arbitrarnost i hirovitost. Vidi Kalyvas 2005, 235; Arendt, 212.

⁶⁴ Barak, A. 'Human dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right', 363. <<https://www.jura.uni-hamburg.de/media/ueber-die-fakultaet/personen/albers-marion/seoul-national-university/course-outline/barak-2013-human-dignity-constitutional-value-and-constitutional-right.pdf>> pristup 25. veljače 2022.

⁶⁵ Nav. prema: Menke 2014, 337–341.

izbora koju uživaju svi pojedinci te zabrana njihove diskriminacije po bilo kojoj osnovi također čini samu srž ljudskoga dostojanstva.⁶⁶

U tome smislu može se kazati da je vršenje konstituirajuće vlasti u postupku stvaranja novoga ustava kojim se postavljaju pravni temelji određene države neodvojivo od samoga ljudskog dostojanstva jer se u tome procesu moraju poštovati njegovi osnovni elementi koji govore o tome da je svaki pojedinac slobodan i jednak u pravima s drugima. Na tragu toga razmišljanja Preuss određuje: „pretpostavka za donošenje ustava je da je narod slobodan iskoristiti svoje pravo na samoodređenje... Ovo pitanje uključuje i dignitet ljudskog bića, budući je nerazdvojivi dio ideje donošenja ustava.“⁶⁷ Iz svega toga proizlazi da konstituirajuća vlast ne može biti obnašana na način koji bi bio povreda ili nijekanje ljudskoga dostojanstva jer bi to bilo ne samo nijekanje čovjeka kao njezina nositelja, nego bi na taj način konstituirajuća vlast, zapravo, došla u proturječje sa samom svrhom svoga postojanja koja se ogleda u tome da svi ljudi na jednak način i uživajući jednaka prava slobodno suodlučuju o uređenju političke zajednice kojoj pripadaju.

6. ZAKLJUČAK

Koncept ljudskoga dostojanstva zaokuplja ljudsku misao još od samih početaka civilizacije. Potraga za njegovim sadržajem i objašnjenjem uvelike ide zajedno s trajnom potragom ljudi za odgovorom na pitanje koja je tajna i smisao ljudskoga postojanja kao takva. Doista, sam je pojam tijekom povijesti ljudske misli bivao promatran i tumačen iz različitih filozofskih, moralnih ili pak religijskih perspektiva. S obzirom na najtješnju povezanost ljudskoga dostojanstva sa samom biti ljudskoga bića, gotovo intuitivno njegov sadržaj mogao je biti spoznat a da nije sadržajno definiran ni uobličen u jednu konkretnu i preciznu formu. Drugim riječima, kako je to istaknuo Schachter, ljudi su bili sposobni odrediti u čemu se nalazi bit ljudskoga dostojanstva, poglavito u situacijama kada je grubo dolazilo do njegove povrede ili negiranja, iako ga nisu mogli točno odrediti.⁶⁸ Međutim, upravo je jedan globalni događaj, ili serija stravičnih događaja u Drugome svjetskom ratu, koji je ljudima otkrio sve užase do kojih može dovesti negiranje ljudskoga dostojanstva ujedno osvijestio i potrebu da svoju prirodenu sposobnost da prepoznamo tragediju negiranja ljudskoga dostojanstva pretočimo, ili barem to pokušamo, u sasvim konkretnu formu. Stoga se baš nakon Drugoga svjetskog rata, kako smo vidjeli, ljudsko dostojanstvo, a napose potreba za njegovim poštovanjem i zaštitom, zapisuje u formalne akte, i

⁶⁶ Vidi točku 4. LJUDSKO DOSTOJANSTVO U KONTEKSTU STVARANJA NOVOGA USTAVA.

⁶⁷ Citirano prema: *Kostadinov* 2011, 318.

⁶⁸ *Schachter* 1983, 849.

to one međunarodne kojima se propisuju i štite ljudska prava i u nacionalne pravne akte, a posebice one ustavne naravi.

Kada je riječ o prepoznavanju ljudskoga dostojanstva i njegove zaštite u ustavnim aktima, vidjeli smo da taj koncept zauzima istaknuto mjesto među najvišim i temeljnim načelima ustavnog poretka. Nerijetko se ustavotvorci već u ustavnim preambulama izričito na njega pozivaju kao na jedan od utemeljujućih načela na kojem žele izgraditi ustavni i državni poredak. Jednaku svrhu predvidjeli su mu i oni ustavotvorci koji ga smještaju već na same početke normativnog dijela ustava gdje se iz njegova prvenstva u tekstu treba iščitati i njegovo istaknuto mjesto u funkcioniranju ustavnog sustava u cijelosti. Također, takvo prvenstvo ljudskoga dostojanstva i njegove zaštite jasno se očituje u rasuđivanju i praksi velika broja ustavnih, ali i drugih visokih sudova čija je temeljna svrha zaštititi ustav i njime uspostavljen poredak, pa se time osobito skrbe i za zaštitu ljudskoga dostojanstva kao njegova utemeljujućeg načela.

Naposljetku, ne samo da je očuvanje ljudskoga dostojanstva nužno za očuvanje ustavnoga poretka, nego tvori bit njegova stvaranja. U tome smislu zahtjevom za očuvanjem ljudskoga dostojanstva ograničeni su ne samo nositelji konstituirane vlasti kada obavljaju svoje ustavne zadaće u postojećemu ustavnom poretku, nego su njime vezani i sami nositelji konstituirajuće vlasti u stvaranju novoga ustava jer ljudsko dostojanstvo čini samu njihovu bit te bi se njegovim negiranjem doveli u neodrživu poziciju negiranja sebe samih. Iz svega navedenog vidljivim postaje da je ljudsko dostojanstvo utkano u samu srž ustavnoga poretka, nužna je pretpostavka njegova formiranja, prvotno načelo njegova postojanja te njegov krajnji cilj.

LITERATURA

1. Arendt, H. (1963). *On Revolution*. Penguin Books, The Viking Press. New York.
2. Bačić, P. (2010). *Konstitucionalizam i sudski aktivizam*. Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split.
3. Bačić, P. (2007). *Zaštita prava čovjeka u europskim organizacijama*. Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split.
4. Baer, S. (2009). *Dignity liberty, equality: a fundamental rights triangle of constitutionalism*, University of Toronto Law Journal, 59 (4), 417–468, dostupno na <https://www.rewi.hu-berlin.de/de/lf/l/bae/profdrbaer/publikationen-chronologisch/baer_toronto_journal_2009.pdf> pristup 18. veljače 2022.
5. Becchi, P. (2019). Human Dignity in Europe: Introduction. U Becchi, P., Mathis, K. (ur.), *Handbook of Human Dignity in Europe*, Springer, Cham, 1–36.
6. Boggetti, G. (2004). The concept of human dignity in European and US constitutionalism. U Nolte, G. (ur), *European and US Constitutionalism*, Cambridge University Press, 85–107.

7. Brownsword, R. (2014). Human dignity from a legal perspective. U Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 1–22.
8. Buergenhal, T., Shelton, D., Steward, D. (2011). *Međunarodna ljudska prava*. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
9. Cahill, M. (2016). *The ever closer remoteness of the peoples of Europe? Limits on the power of amendment and national constituent power*, Cambridge Law Journal, 75 (2), 245–270, dostupno na <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/07A69939337011DEE38B4D492D44DF94/S0008197316000283a.pdf/ever_closer_remoteness_of_the_peoples_of_europe_limits_on_the_power_of_amendment_and_national_constituent_power.pdf> pristup 22. veljače 2022.
10. Carmi, G. (2007). *Dignity – The Enemy from Within: A Theoretical and Comparative Analysis of Human Dignity as a Free Speech Justification*, University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law 9 (4), 957–1001, dostupno na <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=896162> pristup 18. veljače 2022.
11. Claassen, R. (2014). Human dignity in the capability approach. U Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 2014, 240–249.
12. Colón-Ríos, J. I. (2012). *Weak Constitutionalism – Democratic legitimacy and the question of constituent power*, Routledge. London i New York.
13. Colón-Ríos, J. I. (2017). *Five Conceptions of Constituent Power* 7 (31), University of Wellington Legal Research Papers 7 (31), 1–39, dostupno na <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2319154> pristup 22. veljače 2022.
14. Dreier, H. (2014). Human dignity in German Law in Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 375–385.
15. Dupré, C. (2013). *Human Dignity in Europe: A Foundational Constitutional Principle*, European Public Law 19 (2), 319–340, dostupno na <https://heinonline.org/HOL/Page?public=true&handle=hein.kluwer/epl0019&div=24&start_page=319&collection=kluwer&set_as_cursor=10&men_tab=srchresults> pristup 17. veljače 2022.
16. Dupré, C. (2018). *The Age of Dignity – Human Rights and Constitutionalism in Europe*, Hart Publishing, 2018.
17. Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (2014). (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press.
18. Friedrich, C. J. (1950). *Constitutional Government and Democracy – Theory and Practice in Europe and America*, Gin and Company.
19. Heeger, R. (2014). Dignity only for humans? A controversy. U Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 541–545.
20. Illies, C. (2014). The threefold challenge of Darwinism to an ethics of human dignity. U Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 517–525.

21. Kalyvas, A. (2005). *Popular Sovereignty, Democracy, and the Constituent Power*, Constellation, 12 (2), 223–245, dostupno na <<https://www.scribd.com/document/134197787/Popular-Sovereignty-Democracy-Constituent-Power>> pristup 23. veljače 2022.
22. Kostadinov, B. (2014). Human Dignity in Croatia. U Becchi, P., Mathis, K. (ur.), *Handbook of Human Dignity in Europe*. Springer, Cham, 151–172.
23. Kostadinov, B. (2011). Ustavni identitet. U Bačić, A. (ur.), *Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Znanstveno vijeće za državnu upravu, pravosuđe i vladavinu prava, Zagreb, 305–337.
24. Mahlmann, M. (2010). *The Basic Law at 60 – Human Dignity and the Culture of Republicanism*, German Law Journal 11 (1), 9–31, dostupno na <<https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/basic-law-at-60-human-dignity-and-the-culture-of-republicanism/D57D5DDC951923C38A84CBF544F65222>> pristup 15. veljače 2022.
25. McCrudden, C. (2008). *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*, European Journal of International Law (19) 4, 655–724, dostupno na <<https://academic.oup.com/ejil/article/19/4/655/349356>> pristup 22. veljače 2022.
26. Menke, C. (2014). Dignity as the right to have rights: human dignity in Hannah Arendt. U Düwell, M., Braarvig, J., Brownsword, R., Mieth, D. (ur.), *The Cambridge Handbook of Human Dignity- Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 332–342.
27. Petrić, D. (2020). *The Concept of “Dignity” in Jurisprudence of the Croatian Constitutional Court: A European Perspective*, Pravni vjesnik (36) 2, 101–142, dostupno na <<https://hrcak.srce.hr/file/351516>> pristup 22. veljače 2022.
28. Schachter, O. (1983). *Human Dignity as a Normative Concept* 77 (4), American Journal of International Law 77 (4), 848–854, dostupno na <<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/human-dignity-as-a-normative-concept/F5C2D6F4C7A31D7DE2F6AD55670C24D4>> pristup 22. veljače 2022.
29. Shershow, S. C. (2014). *Deconstructing Dignity – A Critique of the Right-to-Die Debate*, The University of Chicago Press.
30. Shulztiner, D., Carmi, G. (2014). *Human Dignity in National Constitutions: Functions, Promises and Dangers*, The American Journal of Comparative Law 62 (2), 461–491, dostupno na <https://www.jstor.org/stable/43668212?seq=1#metadata_info_tab_contents> pristup 15. veljače 2022.
31. Sieyès (1795). A Preliminary to the Constitution. U Oelsner, K. E., *An Account Of The Life Of Sieyes*, London, <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjfg&view=1up&seq=117>> pristup 23. veljače 2022.
32. Steinman, R. (2016). The Core Meaning of Human Dignity 19 (1), Potchefstroom Electronic Law Journal, 19 (1), 1–32, dostupno na <<https://perjournal.co.za/article/view/1244/2619>> pristup 22. veljače 2022.
33. Wermiel, S. (1998). *Law and Human Dignity: The Judicial Soul of Justice Brennan*. William & Mary Bill of Rights Journal, 7 (1) 223–240, dostupno na <https://heinonline.org/HOL/Page?collection=usjournals&handle=hein.journals/wmbrts7&id=231&men_tab=srresults> pristup 18. veljače 2022.

Pravni izvori

1. Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (prijevod na engleski jezik) <<https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>> pristup 16. veljače 2022.
2. Američka deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka (prijevod na engleski jezik) <<https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/american-declaration-rights-du-ties-of-man.pdf>> pristup 16. veljače 2022.
3. Armenski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.president.am/en/constitution-2015/>> pristup 18. veljače 2022.
4. Bolivijski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf/> pristup 18. veljače 2022.
5. Brazilski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en> pristup 17. veljače 2022.
6. Češki ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://public.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html>> pristup 17. veljače 2022.
7. Finski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>> pristup 18. veljače 2022.
8. Ganski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Ghana_1996.pdf/> pristup 18. veljače 2022.
9. Irski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>> pristup 17. veljače 2022.
10. Južnoafrički ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.gov.za/documents/constitution/chapter-1-founding-provisions>> pristup 17. veljače 2022.
11. Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (prijevod na engleski jezik) <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/01/19760103%2009-57%20PM/Ch_IV_03.pdf> pristup 16. veljače 2022.
12. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (prijevod na engleski jezik) <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf> pristup 16. veljače 2022.
13. Moldavski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf> pristup 18. veljače 2022.
14. Njemački Temeljni zakon (prijevod na engleski jezik) <<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>> pristup 15. veljače 2022.
15. Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima (NN, br. 12/09)
16. Odluka o objavljivanju Povelje Ujedinjenih naroda (NN, br. 15/93)
17. Peruanski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2021.pdf?lang=en> pristup 17. veljače 2022.
18. Poljski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>> pristup 17. veljače 2022.
19. Portugalski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>> pristup 17. veljače 2022.

20. Povelja Europske unije o temeljnim pravima (Službeni list EU 2016/C 202/02)
21. Srbijski ustav (na srpskom jeziku) <https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html> pristup 18. veljače 2022.
22. Španjolski ustav (prijevod na engleski jezik) <<https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>> pristup 17. veljače 2022.
23. Ukrajinski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014.pdf?lang=en> pristup 18. veljače 2022.
24. Ustav Republike Hrvatske (NN, br. 85/10 – pročišćeni tekst; 5/14 – odluka Ustavnog suda broj: SuP-O-1/2014 od 14. siječnja 2014.).
25. Venezuelski ustav (prijevod na engleski jezik) <https://www.constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009.pdf?lang=en> pristup 18. veljače 2022.
26. Zakon o potvrđivanju Protokola br. 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima (NN, br. 14/02)

Sudska praksa

1. BVerfGE 115, 118 – Luftsicherheitsgesetz (2006) <<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv115118.html>> pristup 22. veljače 2022.
2. BVerfGE 123, 267 – Lissabon (2009) <<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv123267.html>> pristup 22. veljače 2022.
3. BVerfGE 35, 202 – Lebach (1973) <<https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv035202.html>> pristup 22. veljače 2022.
4. *Chisholm v. Georgia*, 2 U.S. 419 (1793), Page 2 U. S. 455 <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.
5. *Christine Goodwin v. the United Kingdom* App no 28957/95, § 90 (prijevod na engleski jezik) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60596%22%5D%7D>> pristup 16. veljače 2022.
6. *Furman v. Georgia*, 408 U.S. 238 (1972) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.
7. *Goldberg v. Kelly*, 397 U.S. 254 (1970) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.
8. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-448/2009 od 19. srpnja 2012. (NN, br. 91/12)
9. *Paul v. Davis*, 424 U.S. 693 (1976) <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>> pristup 18. veljače 2022.
10. Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje (NN, br. 25/17)
11. *S.W. v. the United Kingdom* App no 20166/92, § 41 (prijevod na engleski jezik) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57965%22%5D%7D>> pristup 16. veljače 2022.

Mrežni izvori

1. Barak, A. 'Human dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right' <<https://www.jura.uni-hamburg.de/media/ueber-die-fakultaet/personen/albers-marion/seoul-national-university/course-outline/barak-2013-human-dignity-constitutional-value-and-constitutional-right.pdf>> pristup 25. veljače 2022.
2. Buyse, A., 'Dignified Law: The Role of Human Dignity in European Convention Case-Law' (ECHR Blog 21 October 2016), <<https://www.echrblog.com/2016/10/the-role-of-human-dignity-in-echr-case.html>> pristup 16. veljače 2022.
3. Sieyès, *Što je treći stalež?*, 12 (prijevod na engleski jezik) <<https://platypus1917.org/wp-content/uploads/Sieyes3dEstate.pdf>> pristup 22. veljače 2022.

Summary

HUMAN DIGNITY – THE FOUNDATION OF CONSTITUTIONAL ORDER

This paper discusses the role of the concept of human dignity in constitutional orders. The first part of the paper presents the historical development of the incorporation of this concept in international instruments after the end of World War II. Furthermore, in the second part of the paper, a comparative overview is provided showing that after 1945 there was an increasing number of explicit references to this concept in the constitutional documents themselves. However, as this part of the paper shows, this concept is of equal importance in the jurisprudence of many constitutional and other courts. Finally, in the third part of the paper, the author shows that the concept of human dignity is not only a central element of the existing constitutional systems to which constituted powers are bound: it is also an essential part of the process of adopting a new constitution, since it is essentially related to the constituent power itself.

Key words: human dignity, constitution, adopting new constitution, constituent power

